

Promjena društvenog položaja žena u razdoblju tranzicije

SMILJANA LEINERT NOVOSEL*

Sažetak

Promjena društvenog položaja žena u razdoblju tranzicije posljedica je novih gospodarskih i političkih promjena u zemljama srednje i istočne Europe. Ljudi u Hrvatskoj danas društveni položaj žena u cijelosti doživljavaju lošijim negoli u proteklom razdoblju, u čemu su žene kritičnije od muškaraca, a posebice visokoobrazovane i zaposlene izvan doma (modernisti). Oni pak koji vjeruju da je položaj žena bolji negoli ranije, čine manju skupinu koja vjeruje da je ženama primarno mjesto u kući, da Crkva treba presudno utjecati na položaj žena, te da žene nisu rođene za politiku i da ne treba tolerirati slobodu odlučivanja o pobačaju (tradicionalna opcija). Nezadovoljstvo osobnim životom i društvenim položajem žene trebaju riješiti odabirom između moderne, tradicionalne varijante ili nekoga srednjeg puta koji možda sugerira logika novostvorenih uvjeta života.

Premda su promjene trajna karakteristika ljudskog društva od njegova postanka, nagla promjena, odnosno *tranzicija*, kao termin posljednjih se godina prvenstveno veže uz zbivanja u Srednjoj i Istočnoj Europi nakon sloma socijalističkog sustava. Kako u izvornom značenju ona znači *prijelaz*, u ovom slučaju jednog političkog i gospodarskog sustava u drugi, čini se svrhovitim podsjetiti što smo u tom smislu imali do sada, da bismo jasnije znali kamo to želimo stići i kako to ostvariti. Premda o ovom prvome postoje brojni znanstveni nalazi, zasićenje osobnim iskustvom je još toliko snažno da će tek vrijeme koje dolazi osigurati potreban odmak za objektivniju procjenu i razlučivanje onoga što je u dosadašnjem društvenom razvoju bilo pozitivno, od onoga što je svakako valjalo odbaciti.

Iako je cilj svakog društva vrlo jasan i jednostavan — učiniti ljude zadovoljnima i sretnima, putovi njegove realizacije su toliko složeni i dugotrajni, da bi svaka emotivna selekcija društvenih postignuća bila preveliki luksuz koji si ni jedno društvo ne bi trebalo dozvoliti.

Položaj i uloga žene u društvu zasigurno spada u pozitivnije rezultate prethodnog sustava, koji je spomenuto, naravno, uspješnije razradio u teo-

*Smiljana Leinert Novosel, docent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Statistika.

riji negoli realizirao u praksi. Svakako je neosporno da je desetljećima naglašavana jednakost i ravnopravnost među spolovima, konkretizirana kroz jednakost školovanja, zapošljavanja, zarada, mogućnosti društvenog i političkog angažmana, rezultirala u svijesti ljudi, posebice žena, osjećajem da jednom stečene pozicije ne treba ponovno dovesti u pitanje, već samo dalje razvijati u skladu s općim društvenim ciljevima modernog doba.

Danas se, međutim, čuje dosta glasova koji osuđuju “ono što su komunisti učinili sa ženama”. U javnost se uvode nove vrijednosne orijentacije koje u potpunosti redefinišu i društveni položaj žena — ukazuje se na ženu majku kao ideal ženskog roda, koja se brine isključivo o obitelji i djeci, napušta svijet rada i postaje sasvim “privatno biće”. Žena od karijere, pogotovu politike, nije prava žena, prema mišljenju zastupnika ovakvih teza.

Kakve su na to reakcije žena? Neke to žene, dakako, prihvaćaju i vraćaju se obitelji i domaćinstvu, neke se uopće ne osvrću na takva razmišljanja, već i dalje nastoje uskladiti obiteljske i poslovne obaveze koje ne napuštaju, dok treće glasno negoduju, strepeći da pojedinačni glasovi ne postanu “zbornsko pjevanje”.

Stječe se dojam da se o društvenom položaju žena pišu dva scenarija: jedan koji želi usmjeriti javno mišljenje u pravcu netom opisanih društvenih vrijednosti, i drugi, u praksi, u svakodnevnom životu, koji pokušava uhvatiti korak s dostignućima zapadnih demokracija u kojima se inzistira na slobodnom odabiru životnog puta žene.

Hoće li većina žena zadržati svoj sadašnji društveni položaj ili se pod utjecajem “novih” ideologija opredijeliti za neki drukčiji životni stil? Ljudi su općenito skloniji promjenama, što su manje zadovoljni postignutim u životu. U skladu s time, postavljaju nam se neka bitna pitanja.

I.

1) Jesu li danas žene u nas *zadovoljne svojim životom* općenito, te ocjenjuju li svoj društveni položaj boljim, lošijim ili jednakim kao u proteklom sustavu?

2) Ocjenjuje li se danas *društveni položaj žena* boljim, jednakim ili lošijim nego u bivšem komunističkom sustavu?

Odgovori na ta i slična pitanja mogući su na temelju rezultata znanstvenog istraživanja provedenog povodom izbora u travnju 1997. godine na uzorku ispitanika četiriju najvećih gradova u Hrvatskoj¹.

¹Istraživanje je provedeno u Zagrebu, Splitu, Osijeku i Rijeci u travnju 1997. godine, na 1300 ispitanika, a sve u organizaciji Fakulteta političkih znanosti iz Zagreba — projekt “Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj”.

U okviru *prve* spomenute teme u upitniku je postavljeno pitanje: “Kako ste osobno zadovoljni svojim životom općenito?” Nakon toga pitanje je bilo još i specificirano za različita životna područja (stambeni uvjeti, financijsko stanje, društveni položaj).

Pokazalo se da su i muški i ženski ispitanici svojim osobnim životom najčešće *osrednje zadovoljni* i za taj se odgovor odlučuju u sličnom postotku (žene 57%, muški 63%). Slični su odgovori dobiveni i na konkretnija pitanja: stambene uvjete i žene i muškarci ocjenjuju osrednjima (44% žena i 46% muškaraca), financijsko stanje nezadovoljavajućim (52% žena, 49% muškaraca), a društveni položaj također osrednjim (55% žena i 58% muškaraca).

U okviru *druge* teme, tj. ocjene društvenog položaja žena danas, trebalo je ocijeniti tvrdnju “Položaj žena danas je bolji nego u bivšem komunističkom sustavu”. Dobiveni odgovori pokazuju da je 40% žena položaj žena u društvu ocijenilo lošijim negoli ranije. Samo 33% (svaka treća žena) smatra da je on jednak.

Razmatrajući razlike među spolovima, otkrivamo da muškarci nisu tako kritični (dakako, kad je riječ o ženskom spolu). Oni, naime, smatraju da je položaj žena lošiji u 28% slučajeva, a da je jednak prijašnjemu u 34%. Tako proizlazi da u njihovim očima žene nisu toliko izgubile na statusu i zadovoljavanju ostalih potreba koliko to smatraju same žene. Možemo to i razumjeti: kad je riječ o nekoj drugoj kategoriji redovito smo manje osjetljivi negoli kad se radi o nama samima (“metoda vlastite kože”).

U okviru toga pitanja bio je ponuđen i pozitivan odgovor, naime da je današnja situacija za žene mnogo povoljnija negoli prije. Tako se izjasnilo 10% žena i 15% muškaraca.

Faktorska analiza jednog dijela naših podataka pokazuje da oni koji društveni položaj žena ocjenjuju boljim nego što je bio ranije zapravo čine grupu ispitanika koji istodobno misle da Crkva treba utjecati na položaj žena u društvu, da treba biti obvezujući moralni autoritet, da su kršćanske vrijednosti uvjet napretka društva, da je privatizacija pošteno provedena te da državu i Crkvu ne treba odvajati. Taj bi se faktor mogao nazvati religiozno-tradicijskim.

Zanimljivo je da nedavno objavljeni rezultati istraživanja “Sociokulturne vrijednosti Hrvatske”² svjedoče o osjetno većem broju onih koji svjedoče o boljem položaju žena u današnjem društvu negoli ranije (čak 39%). Međutim, razliku između ovih i naših rezultata moguće je objasniti činjenicom da se naš uzorak istraživanja odnosio samo na gradsko stanovništvo, i to najvećih gradova u Hrvatskoj, dok je spomenuto istraživanje obuhvatilo

²“Sociokulturne vrijednosti Hrvatske”, istraživanje koje je Ekonomski institut Zagreb proveo potkraj 1996. na uzorku od 1000 osoba u šest hrvatskih regija. Neke od istaknutijih nalaza za tjednik *Globus* od 11. lipnja 1997. intepretirao je A. Štulhofer.

i gradsku i seosku populaciju. To zapravo upućuje na to da seosko stanovništvo pozitivnije ocjenjuje današnji položaj žene u društvu, što je u tijesnoj vezi s vrijednosnim sustavom, dominantnim u ruralnim sredinama.

Nas je, međutim, zanimalo ovise li ove procjene položaja žena o stupnju obrazovanja ispitanika i njihovom radnom statusu. Poznato je, naime, da upravo ovi činitelji obično imaju značajan utjecaj na oblikovanje stavova o pojedinim društvenim problemima. Pogledajmo sljedeće podatke:

Tablica 1: Ocjena položaja žena u društvu (ispitanice)

Školska naobrazba	Loš ili lošiji	Jednak kao prije	Dobar ili bolji	Σ
Osnovna škola	31%	40%	29%	100%
Srednja škola	48%	34%	18%	100%
Viša ili visoka	64%	26%	10%	100%

Podaci očigledno potvrđuju iznesenu pretpostavku. Viši stupanj obrazovanja žena uvjetuje mnogo kritičniju ocjenu položaja žene u društvu, negoli niže razine obrazovanja. Logično je bilo očekivati sličan nalaz i kod muškaraca (Tablica 2).

Tablica 2: Ocjena položaja žena u društvu (ispitanici)

Školska naobrazba	Loš ili lošiji	Jednak kao prije	Dobar ili bolji	Σ
Osnovna škola	33%	26%	41%	100%
Srednja škola	36%	34%	30%	100%
Viša ili visoka	47%	36%	17%	100%

I kod muškaraca se pretpostavka potvrđuje uz evidentan zaključak, da su u komparaciji sa ženama visoke stručne spreme njihove ocjene mnogo manje kritične (64% žena smatra da je položaj lošiji ili loš, dok isto to smatra 47% muškaraca). Ovi se rezultati podudaraju s ranijim navedenim nalazima.

Logično bi bilo očekivati da će u skladu s tim zaposlene žene biti kritičnije u pogledu položaja žena u društvu od onih koje ostaju u krugu obitelji (Tablica 3).

Tablica 3: Ocjene položaja žene u društvu s obzirom na radni status (ispitanice)

Radni status*	Loš i lošiji	Jednak kao prije	Dobar i bolji
Zaposlene	53%	32%	15%
Nezaposlene	44%	35%	21%

* Zaposleni — određeno i neodređeno vrijeme. Nezaposleni — svi ostali.

Naša se pretpostavka potvrdila, tj. zaposlene žene iskazuju veću kritičnost negoli nezaposlene. Kod nezaposlenih čak svaka peta žena (21%) smatra da je danas položaj žena bolji ili u potpunosti dobar, a kod zaposlenih je taj postotak svega 15%.

Pogledajmo kako se u tom smislu izjašnjavaju zaposleni, odnosno nezaposleni muškarci (Tablica 4):

Tablica 4: Ocjena položaja žene u društvu s obzirom na radni status (ispitanici)

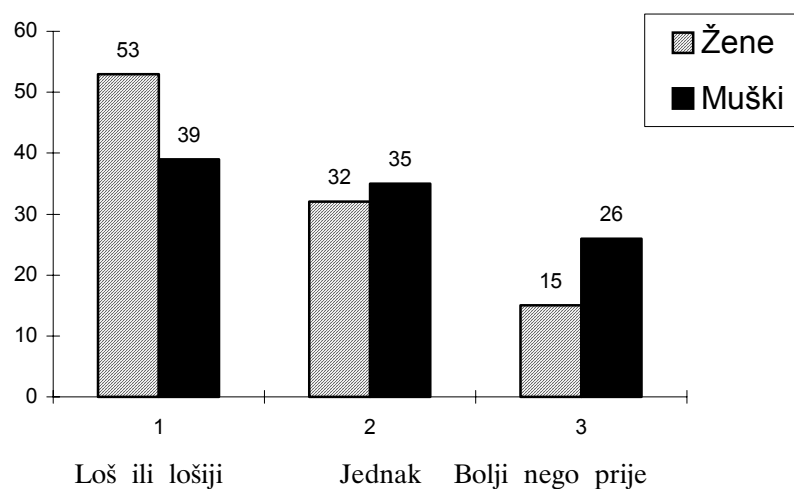
Radni status*	Loš i lošiji	Jednak kao prije	Dobar i bolji
Zaposleni	39%	35%	26%
Nezaposleni	40%	33%	27%

Muškarci, dakle, bez obzira na svoju zaposlenost, praktički *jednako* ocjenjuju položaj žene! Zaposleni ga ocjenjuju lošijim u 39% slučajeva, a nezaposleni u 40%. Isto tako, mišljenja im se podudaraju i kod posve obrnutog odgovora, naime, da je položaj žena danas dobar (26% zaposlenih i 27% nezaposlenih). Čini se da to potvrđuje ono što smo već ranije ustanovili — da ispitanici u svojim odgovorima polaze od situacije u kojoj se sami nalaze pa manje zadiru u problematiku koja se tiče “onih drugih”, tj. žena.

To je još evidentnije u komparaciji između muškaraca i žena, ali ovaj put isključivo *zaposlenih*. Podaci su vidljivi u sljedećem grafikonu (Grafikon 1).

Grafikon 1:

OCJENA POLOŽAJA ŽENA U DRUŠTVU - ZAPOSLENI ISPITANICI

Očekivali bismo da će, s obzirom na jednak radni status (zaposlenost), odgovori biti slični. Međutim, oni su izrazito drugačiji, i to upravo u skladu s ranije iznesenom pretpostavkom vlastite perspektive.

Sve u svemu, pokazalo se da su naši ispitanici, bez obzira na spol, podjednako nezadovoljni, odnosno zadovoljniji svojim životnim položajem u društvu. Čini se da je to nezadovoljstvo uvjetovano ponajprije slabijim financijskim stanjem, koje se zatim reflektira na doživljaj pogoršanja društvenog položaja uopće. Tome vjerojatno pridonose i dosad spominjani pokušaji uvođenja novih vrijednosnih orijentacija koje društveni položaj svakog čovjeka, posebice žena, moraju učiniti nesigurnijim, dakle pogoršanim. Možemo li to shvatiti vidom racionalizacije i pokušaja razrješavanja tipičnih civilizacijskih problema razvijenog svijeta na kraju dvadesetog stoljeća, kao što su nezaposlenost, ostarjelo pučanstvo, povratkom na prokušane modele društvenih odnosa koji su se pokazali optimalnim u ranijim razdobljima?

II.

Je li taj osjećaj žena da će se njihov društveni položaj u perspektivi radikalnije promijeniti utemeljen ili su njegovi razmjeri preuveličani? Postoji li zaista u našem društvu toliko pojedinaca, koji žele dominaciju i zaživljavanje patrijarhalnih društvenih vrijednosti, kao što su mjesto žene prvenstveno u obitelji, ponajprije u ulozi majke i domaćice, dok se muškarcu prepušta javna sfera djelovanja? Je li broj onih koji tako misle doista tako značajan, ili je riječ o pojedinačnim ali zato nesrazmjerno glasnim pojedincima, izrazito nametljivim u medijima, no koji ne nailaze na adekvatne reakcije od strane većine? Radi odgovora na to pitanje, morali bismo najprije odrediti barem grubu skicu osnovnih karakteristika hrvatskog društva, odnosno njegove svijesti i kulture.

Neki od najnovijih dostupnih podataka (to su podaci iz već spomenutog istraživanja "Sociokulturne vrijednosti Hrvatske") današnju su društvenu scenu kroz analizu društvenih vrijednosti i stavova ispitanika ocijenili, s jedne strane, modernom i individualističkom, dok su, s druge strane, registrirali gotovo podjednak broj tradicionalista i onih koje je moguće svrstati negdje između.

Neke od najvažnijih društvenih vrijednosti uz koje pristaju Hrvati, jesu djeca (95%), poštenje (96%), prijateljstvo (96%), zatim rad (92%) te sloboda i neovisnost (92%). Iako su nešto niži na rang ljestvici, novac (80%) je za naše ljude ispred vjere (70%), slobodnog vremena (76%) i nacije (67%). Prema ovim podacima, naše je društvo ocijenjeno kao moderno društvo, naglašeno individualističke orijentacije. Stječe se dojam da je naš čovjek primarno zainteresiran za vlastiti uspjeh i uspjeh svoje obitelji (djece) te uski krug prijatelja.³ Sklon je da sam u okviru svoje uže sredine rješava svoja životna pitanja. Ovdje je posebno znakovita obrana intimne sfere života, koja se najbolje vidi kroz pristajanje da muškarac i žena imaju jednako pravo na seksualna iskustva (57%) te da je spolni odnos prije braka posve prihvatljiv (62%), dok religija nije najbolji vodič u pitanjima spolnog života (47%).

Istodobno, šira društvena problematika, osim u iznimnim situacijama nacionalne ugroženosti, kao da ih se puno ne tiče. To nam jasno potvrđuje podatak da se politika pojavila kao najmanje važna vrednota (24%) u našoj populaciji.⁴ Po ovome sudeći, radi se o svojevrsnom individualizmu, koji se može nazvati modernim.

³O tome koliki je u zemljama tranzicije značaj privredne sigurnosti i materijalnog standarda u odnosu prema drugim vrijednostima pokazalo je i istraživanje u Poljskoj (R. Inglehart i R. Siemienska, 1988.); tamo su se pojavila značajna odstupanja u usporedbi sa zapadnim zemljama — mnogo niže su rangirani briga za obrazovanje, zdravlje, stanovanje, stare ljude, sigurnost u odnosu prema kriminalu, itd. M. Kasapović, *Demokratska tranzicija i političke stranke*, Biblioteka politička misao, Zagreb, 1996., str. 118.

⁴Iako je prije dvije godine registriran vrlo visok interes ispitanika za politiku uopće, danas

Pogledajmo, međutim, kako se naši podaci uklapaju u netom iznijete nalaze o našem društvu.

Krenimo sa sljedećim podatkom: premda se velika većina naših ispitanika izjasnila kao vjernici — katolici (čak 81% žena i 80% muških ispitanika), najčešće se radi o tipu vjernika koji rijetko odlaze u crkvu i ne prihvaćaju sve čemu ih vjera poučava (45% žena i 45% muškaraca). Sličan je nalaz i već izloženog istraživanja koje je pokazalo da manje od jedne četvrtine vjernika redovno posjećuje crkvu najmanje jednom tjedno.

Samo nešto više od jedne trećine ispitanika (34% žena i 36% muškaraca) smatra da su kršćanske vrijednosti — poštivanje autoriteta u obitelji, školi i državi, pretpostavka društvenog napretka.

Pogledajmo u kojoj su mjeri uopće naši ljudi uvjereni da se treba vraćati tradiciji i izvornim vrijednostima svog naroda: ponovo 35% kod žena i gotovo jednak broj kod muškaraca (36%). Analogno, 64% žena i 62% muškaraca smatra da uvijek treba težiti nečem novom, novim vrijednostima i izazovima, te da su samostalan, kritičan odnos prema svemu i znanost osnovica napretka (68% žena i 69% muškaraca).

Nasuprot shvaćanju da je ograničavanje pojedinaca kad je u pitanju interes nacije, sasvim opravdano (35% žena i 34% muškaraca), čak se 73% žena i 74% muškaraca odlučuje za mišljenje da nijedno načelo i nijedna vrijednost ne mogu biti važniji od slobode pojedinaca! Ovom ćemo se odgovoru vratiti prilikom analize odgovora o slobodi pobačaja.

Nakon iznošenja ovih nalaza čini se da je moguće našu populaciju podijeliti u dvije skupine: jednu za koju je nužno postojanje nekoga višeg smisla (ideologije, religije, države) koji će kontrolirati i određivati životni put pojedinca — princip kolektiviteta, i drugu skupinu, koja inzistira na maksimalnoj samostalnosti u odnosu prema religiji, ideologiji, državi i slično — princip individualizma. U prvoj skupini u gotovo svim pitanjima nalazimo 30 do 40% ispitanika, a drugoj 60 do 70%. To sve skupa znači da je individualistička, modernistička struja ipak dvostruko brojnija od one tradicionalističke te da će svi pokušaji radikalnih promjena u društvenoj svijesti pojedinih skupina, a tako i žena, biti osuđeni na neuspjeh.

Premda je naprijed spomenuto istraživanje svoje nalaze zaključilo sintagmom da hrvatsko društvo danas znači “jedan korak u moderno, dva u tradicionalno”, mi možemo ustvrditi upravo obrnuto, da sa dva koraka idemo u moderno, a s jednim se vraćamo u tradicionalno, makar što se tiče urbane populacije koju je uključio uzorak našeg istraživanja. Čini se da je ovu razliku u nalazima moguće objasniti razlikom u uzorcima na kojima su podaci dobiveni, o čemu smo već i govorili.

je, vjerojatno i zbog završetka ratnih sukoba, on umanjen, odnosno preusmjeren na konkretne probleme koje ljudi ne ocjenjuju kao političke. Vidi u S. Leinert Novosel “Žene Hrvatske u Europi”, *Politička misao*, br. 2—3, 1996., str. 177—198.

III.

Dalje nas je zanimalo pokazuju li sve žene jednaku sklonost pristajanju (ili nepristajanju) uz tradicionalističke vrijednosti i koje međuspolne razlike možemo očekivati. Ovu smo analizu proveli kroz varijable obrazovanosti i zaposlenosti, za koje smo već i ranije konstatirali da u najznačajnijoj mjeri utječu na stavove pojedinaca o društvenim pitanjima. Pogledajmo relevantna pitanja!

Prvo od njih je “Ženama je mjesto prije svega u kući gdje se trebaju brinuti o kućanstvu i odgoju djece”. S time se slaže 35% žena; dakle, svega jedna trećina.

S obzirom na razinu obrazovanja naših ispitanica, ponovo možemo zaključiti da više obrazovanje djeluje na modernije viđenje položaja žene u društvu. Podaci su unijeti u Tablicu 5.

Tablica 5: Mjesto žene je u kući — s obzirom na obrazovanje (ispitanice)

Školska naobrazba	Uopće ne	Djelomično	U potpunosti
Osnovna škola	49%	21%	30%
Srednja škola	73%	15%	12%
Viša ili visoka	86%	8%	5%

Iz toga možemo zaključiti da su šanse tradicionalne opcije koja se jasno odražava i na društveni položaj žena to manje, što je obrazovanje samih žena više.

Kako stoji s razlikama između zaposlenih i nezaposlenih žena? Ovdje se, također, javljaju razlike, samo su nešto slabijeg intenziteta (Tablica 6):

Tablica 6: Mjesto žene je u kući — s obzirom na zaposlenost (ispitanice)

Radni status	Uopće ne	Djelomično	U potpunosti
Zaposlene	76%	13%	11%
Nezaposlene	68%	16%	16%

Kako vidimo, i zaposlenost i više razine obrazovanja pokazuju izravnu vezu s opredijeljenošću za vrijednosni sustav tipičan za moderna društva.

Sljedeća tvrdnja “Na položaj žene u društvu presudno bi trebala utjecati Crkva” pokazuje da se s time 72% žena ne slaže! Pri tome kontrola obrazovanjem i radnim statusom pokazuje sljedeće (Tablica 7 i Tablica 8):

Tablica 7: Crkva treba presudno utjecati na položaj žena — s obzirom na obrazovanje žena (ispitanice)

Obrazovanje	Uopće ne	Djelomično	U potpunosti
Osnovna škola	57%	23%	20%
Srednja škola	83%	11%	6%
Viša i visoka	88%	8%	4%

Tablica 8: Crkva treba presudno utjecati na položaj žena — s obzirom na zaposlenost (ispitanice)

Radni status	Uopće ne	Djelomično	U potpunosti
Zaposlene	84%	11%	5%
Nezaposlene	76%	14%	10%

Kako vidimo, obrazovanje i radni status ponovo su u značajnoj mjeri utjecali na stavove žena. Ovdje je očigledno da žene nikome ne dozvoljavaju, naročito ako su visokoobrazovane i zaposlene, da im nameće bilo kakve ideje i vrijednosne orijentacije koje se odražavaju na njihov društveni položaj.

Ako je tome tako, slična slika morala bi se pokazati i kod preostala dva pitanja, prvo, o tome da ženama nije mjesto u politici zato što za to "nisu rođene" te da imaju pravo slobodno odlučivati o pobačaju. Podaci su ovakvi:

67% žena smatra da tvrdnja o nepodobnosti za politiku ne stoji.

Ponovo stupanj obrazovanosti djeluje u smjeru modernijih stavova. Postotak kod visokoobrazovanih žena na pitanje o podobnosti žena za politiku je 90%, dok je kod onih samo s osnovnom školom tek 58%; postoci kod zaposlenih pokazuju da čak 84% zaposlenih smatra da su takve tvrdnje o ženama i politici potpuno neutemeljene.

Za slobodno odlučivanje o pobačaju opredjeljuje se 77% žena.

I tu stupanj obrazovanja izrazito djeluje na mišljenja žena. Dok one s visokim obrazovanjem u 88% slučajeva ženi odobravaju slobodnu odluku, za to se opredjeljuje 71% žena s osnovnom školom — što je još uvijek, u svakom slučaju izrazito visok postotak. Nešto slabije diferencira zaposlenost (88% zaposlene i 79% nezaposlene), što su ponovo, u cjelini, vrlo visoki postoci.

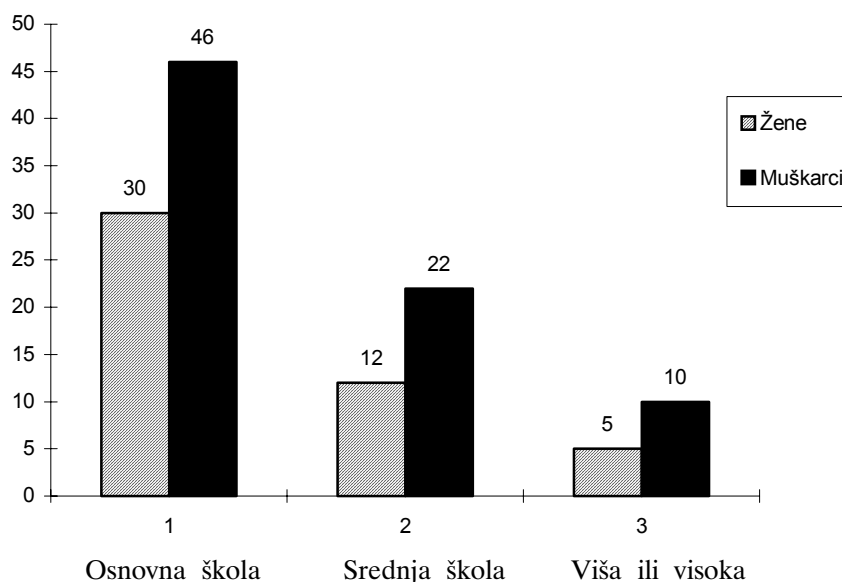
Pogledat ćemo i ovdje postojanje razlika među spolovima.

U prvoj tvrdnji o ženinom primarnom mjestu u kući, muškarci su se, prema očekivanju, izjasnili nešto drukčije od žena: 49% muškaraca prihvaća takvu tvrdnju, što znači, svaki drugi muškarac (žene 35%).

O različitom doživljaju primarnog mjesta žene u društvu svjedoči i usporedba ispitanika prema spolu, s obzirom na završene škole (Grafikon 2).

Grafikon 2:

MJESTO ŽENA JE PRIMARNO U KUĆI (MAKSIMALNO PRIHVAĆANJE)

Školovanost očito i ovdje pokazuje svezu sa stavovima, ali kod muškaraca su postoci gotovo dvostruko veći negoli odgovori žena (osobito kod srednjeg i višeg obrazovanja).

S tvrdnjom da Crkva treba presudno utjecati na položaj žene u društvu, ne slaže se 66% muškaraca (72% žena).

Što se tiče podobnosti žena za politiku, 61% muškaraca djelomično ili u potpunosti odbacuje tvrdnju da žene nisu za to rođene (64% žena).

I na kraju, kod najosjetljivijeg pitanja — slobodnog odlučivanja o pobačaju, 63% podržava takvo pravo žena (žene 77%).

Svi navedeni odgovori pokazuju da muškarci vide položaj žena slično kao i same žene. Spol prestaje biti diskriminatorna varijabla. Razlike u postocima nisu velike niti statistički značajne. Posebno je pri tome zanimljivo slaganje o potrebi slobodnog odlučivanja žena o pobačaju, što je jedno od vjerojatno najvažnijih političkih pitanja. Oko toga je suglasan najveći broj naših ispitanika, bez obzira na spol, religioznost, radni status ili razinu obrazovanja.

Inače, faktorska je analiza pokazala da je nesklonost prema slobodi odlučivanja o pobačaju dio šireg kompleksa mišljenja, po kojemu je ženama mjesto u kući, da se one trebaju držati podalje od politike, te da Crkva treba presudno utjecati na njihov položaj u društvu.

Razlike u intenzitetu koje su se pokazale u ovom pitanju između muških i ženskih ispitanika moguće je objasniti na više načina. Jedno moguće objašnjenje je da će priličan broj muškaraca koji smatraju kako je primarno mjesto žene u kući (49%) biti skloniji podržavanju (čak priželjkivanju) neslobode pobačaja. Drugo moguće objašnjenje je ono koje se provlači kroz cijeli ovaj rad — probleme žena, pa tako i odluku o pobačaju, muškarci ne doživljavaju osobno kao što to čine žene, pa su i manje zainteresirani za slobodu odlučivanja o tome. Treća mogućnost je upravo obrnuta, da pojedini modernistički orijentirani muškarci, jednako kao i žene, žele participirati u donošenju tako važnih odluka, pa ih stoga ne žele prepustiti samo jednoj strani. Dakle, nesloboda odlučivanja je tu zapravo želja za zajedničkim odlučivanjem.

No bez obzira na dobivene razlike između žena i muškaraca, i jedni i drugi pružaju potporu slobodnom odlučivanju, neosjetljivi na “redare savjesti” koji princip slobodnog izbora svakog pojedinca da živi onako kako je odabrao, žele poništiti i podrediti višim zakonima (vjere, patriotizma i sl.). Uostalom, bilo kakve ozbiljnije nedoumice ili pritiske najbolje bi bilo razriješiti referendumom, kao što to čine i druge europske države (npr., Poljska⁵). Mislim da bi to bio najkonkretniji odgovor onima koji inzistiraju na promjeni dosad važećeg zakona.

Zaključujući, ističemo da su u svim analiziranim pitanjima muškarci (doduše, riječ je bila o gradskoj populaciji) zapravo iskazali moderne orijentacije, no nešto slabijeg intenziteta negoli žene. To smo mogli i pretpostaviti s obzirom na to da su pitanja bila upravo o ženama, a ne o njima samima. Usto, u usporedbi sa ženama, evidentan je utjecaj slabijeg intenziteta obrazovanosti i zaposlenosti.

⁵Vladajući socijaldemokrati (SLD) željeli su pripremiti referendum o legalizaciji pobačaja istodobno s parlamentarnim izborima ove godine; no, kako ta podudarnost nije odobrena u Sejmu, referendum će se održati naknadno (*Vjesnik*, 27 lipnja, 1997.).

Često se čuju glasovi kako je lijeva, socijalistička ideologija, koja je na ovom prostoru dominirala pedeset godina, razlog ovakva opredjeljivanja ljudi prema slobodi pobačaja. Istina je da u lijevim idejnim orijentacijama sloboda pojedinca, pa tako i ona o željenom broju djece, zauzima centralno mjesto, te da je u bivšem sustavu takvo mišljenje bilo i zakonski regulirano.

Ako se, dakle, većina i danas odlučuje za slobodu u odlučivanju glede pobačaja, jesu li oni i danas uglavnom skloniji ljevici, ili slobodu pobačaja doživljavaju kao dostignutu društvenu tečevinu koja je postala neupitna?

Pogledamo li gdje se danas na idejnoj lijevo-desnoj orijentaciji samopercipiraju naši ispitanici, proizlazi da se žene najčešće vide u centru (32%) ili blago u desno (19%); kod muškaraca je opredjeljenje vrlo slično.

U tom smislu svjedoči i osjećaj bliskosti nekoj od političkih stranaka (žene se najčešće opredjeljuju za HDZ — 27%, zatim HSLs 20% i SDP 16%), te odgovor za koju će stranku na izborima glasovati (HDZ — 30% žena, HSLs 18%, SDP 13%). Jasno je da je većina ispitanika najsklonija desnom centru (HDZ), centru (HSLs), pa tek zatim ljevici (SDP).⁶

Interesantno je ovdje podsjetiti ⁷ na dijelove stranačkih programa ovih stranaka koji se tiču žena i posebice slobode odlučivanja o pobačaju: dok se prvi o tome decidirano ne izjašnjava, drugi iznosi divergentne stavove, a tek treći inzistira na pravu na slobodno odlučivanje o broju djece.

Mišljenje žena o slobodi pobačaja ne podudara se, dakle, sa stavovima iz programa stranaka koje osjećaju bliskima i za koje glasuju!⁸

Izgleda da ljudi glasuju za određene stranke, a ne programe,⁹ ili da te programe u potpunosti nedovoljno poznaju. Vjerojatna je, stoga, netom iznesena pretpostavka, prema kojoj je sloboda odlučivanja o pobačaju već riješeno pitanje, ili “vrući kesten” koji se ostavlja za neko mirnije vrijeme, pa se ne smatra presudnim kako se koja stranka formalno u svojim programima o tome izjašnjava.

Proizlazi da se osobna sloboda pojedinca (sloboda pobačaja) izdiže iznad idejnih opredjeljenja i programa političkih stranaka, s opaskom da se

⁶Prema Šiber, I., “Structuring the Croatian Party Scene”, *Politička misao*, Vol. II, br. 2, 1993., str. 116.

⁷Ova je problematika iscrpno obrađena u članku S. Leinert Novosel “Političke stranke Hrvatske o ulozi žene u društvu”, *Politička misao*, br. 2, 1995., str. 112—140.

⁸O razlici između stavova glasača i samopercepciji na lijevo-desnoj skali vidi u I. Šiber, isto, str. 116 i 117.

⁹O uzrocima različitih preferencija birača za lijeve ili desne stranke, vidi u M. Kasapović, isto, str. 111.

vjerojatno glasači pojedinih političkih stranaka ipak u različitom intenzitetu za nju opredjeljuju.¹⁰

Budući da smo ranije vidjeli kako su ljudi neskloni ideji prema kojoj bi Crkva trebala presudno djelovati na položaj žena u društvu, da pretežni dio naših ispitanika odabire modernije društvene vrijednosti (samostalnost u donošenju životnih odluka), postavlja se pitanje kojim bi se putem danas u našem društvu moglo utjecati na promjenu društvenog položaja žena. Osim već poznatih faktora koji mogu djelovati u tom smislu (naobrazba, dohodak, status, moć, zanimanje i imovina), može li djelovati politika, točnije politika vladajuće (vladajućih) stranke?

Ispitanici izjavljuju da su političke stranke danas potrebne za djelovanje političkog sustava u Hrvatskoj (75% žene i 80% muškarci), ali da se stranke tek djelomično (43% žene i 40% muškarci) ili uopće (38% žene i 36% muškarci) ne brinu što ljudi žele.

Tome je sukladan i podatak prema kojem vrlo visoki postotak hrvatskih građana (čak 81%)¹¹ smatra kako nema baš nimalo utjecaja na donošenje političkih odluka koje ih se tiču.

To je, osim već poznatog raskoraka između interesa za politiku i aktivnog uključivanja u nju,¹² jedan od razloga izrazito niskog broja ljudi učlanjenih danas u političke stranke: samo 4% žena i 9% muškaraca među našim ispitanicima članovi su neke od političkih stranaka.

Dakle, ako se Crkvi odriče pravo primarnog arbitra u pogledu društvenog položaja žena, ako političke stranke (na vlasti) ne zastupaju ili se precizno ne izjašnjavaju o onome što većina ljudi želi (o slobodnom izboru u pogledu pobačaja), a znamo da jedino one mogu utjecati na mijenjanje postojećih, odnosno donošenje novih zakona — čime zapravo direktno utječu na promjene društvenog položaja, u ovom slučaju žena, nadati se je da će prije bilo kakvih poduzimanja koraka glede postojećih zakona o pobačaju “osluhnuti duh vremena”, kako nam je prije nekog vremena odgovorio jedan od visokih dužnosnika vladajuće stranke, te uskladiti mišljenje većine ljudi i stav stranke (nadajmo se ne obrnuto).

Nama se čini da se “duh vremena” na ovim prostorima orijentira u pravcu zapadnjačkih društvenih vrijednosti (primarno materijalističkih), koje pojednostavljeno možemo sažeti u rečenicu — novac je kriterij svakog, pa i društvenog uspjeha. U prilog tome govore i nalazi kako je jedan od tipičnih postmaterijalističkih sadržaja — zaštita okoliša kod naših ljudi na

¹⁰Zakošek, Nenad, “Struktura i dinamika hrvatskoga stranačkog sustava”, *Revija za sociologiju*, br. 1—2, 1994., Vol 25.

¹¹“Sociokulturne vrijednosti Hrvatske”, str. 33.

¹²U članku Leinert Novosel, S., “Žene Hrvatske u Europi”, *nav. mj.*, str. 197—198.

skali vrijednosnih preferencija tek na jedanaestom mjestu u usporedbi s biračima Europske zajednice, gdje zauzima četvrto mjesto.¹³

U vrijeme u kojem su i žene i muškarci podjednako nezadovoljni financijskim stanjem, neutemeljeno zvuče sugestije o ostanku žene u kući i podizanju više djece. Logika svakodnevnog života, ostanemo li samo kod materijalnog aspekta, stimulira daljnje, još brojnije zapošljavanje i obrazovanje žene. To analogno pretpostavlja zadovoljavanje manjim brojem članova obitelji, što ne mora biti ideal, ali se javlja u praksi kao najčešći kompromis u financijski nezadovoljavajućim okolnostima. Tu je evidentan raskorak između opredjeljenja na ideološkoj razini i njegove osobne provedbe u praksi.

Budući da smo konstatirali da obrazovanje i zaposlenost pokazuju povezanost s modernijim društvenim orijentacijama, oni će i ubuduće biti i uzrok i posljedica porasta broja ljudi takve usmjerenosti.

Vlast koja će to htjeti i znati prepoznati bit će zaslužna za kreiranje pozitivnijeg dojma o položaju žene u društvu i životu uopće.

Zaključak

Prema mišljenju žena i većine muškaraca, društveni položaj ženskog dijela populacije u novom se sustavu promijenio u negativnom smjeru u usporedbi s proteklom razdobljem. Tako to barem vidi urbano stanovništvo u našoj zemlji. To što je riječ o percepciji, ne mijenja važnost nalaza, jer kao što je općenito poznato, javno mnijenje može imati veći značaj za političke odluke od "stvarnih" promjena.

Čini nam se da se taj dojam o lošijem položaju žena u društvu javlja kao posljedica razlika između pretežno modernih stavova samih ispitanica, odnosno ispitanika, tj. njihova mišljenja da je ženi mjesto i u profesiji i u politici, da ona treba slobodno odlučivati o broju djece i sl., te mišljenja onih koji pokušavaju nametnuti novo-stari patrijarhalni model društvenih odnosa u kojemu žena igra gotovo isključivo ulogu majke i domaćice.

Stvarni položaj žena bio bi posebno ugrožen ukidanjem prava na vlastitu odluku o pobačaju. Time bi se otvoreno usprotivilo mišljenju većine samih žena pa i muškaraca, te tako dovelo sustav u suprotnost s dominantnim mišljenjima o "pravu na sebe" koje prevladava u našoj populaciji.

¹³Vidi u Perko-Šeparović, I., "Postmodernističke vrijednosne orijentacije", *Politička misao*, br. 4, 1993., str. 118—129.

Literatura

Kasapović, M., *Demokratska tranzicija i političke stranke*, Biblioteka Politička misao, FPZ, Zagreb, 1996.

Perko-Šeparović, I., *Postmodernističke vrijednosne orijentacije*, Politička misao, br. 4, 1993., str. 118—129

Leinert Novosel, S., *Žene — politička manjina*, Radničke novine, Zagreb, 1990.

Leinert Novosel, S., “Političke stranke i žene”, *Politička misao*, br. 2, 1995., FPZ, Zagreb, str. 112—140

Leinert Novosel, S., “Žene Hrvatske u Europi”, *Politička misao*, br. 2—3, 1996., str. 177—198

“Sociokulturne vrijednosti Hrvatske”, istraživanje, Ekonomski Institut, Zagreb, 1996., interpretirao A. Štulhofer u *Globusu*, 11. lipnja, 1997

Šiber, I., “Structuring the Croatian Party Scene”, *Politička misao*, br. 2, 1993., str. 111—129

Vjesnik, 27. lipnja 1997., str. 4

Zakošek, N., “Struktura i dinamika hrvatskoga stranačkog sustava”, *Revija za sociologiju*, 1—2, Zagreb, 1994., str. 23—39

Smiljana Leinert Novosel

*CHANGES IN THE SOCIAL POSITION OF
WOMEN IN TRANSITIONAL COUNTRIES*

Summary

The changes in the social position of women in transitional countries is the consequence of the latest economic and political changes in the countries of Central and Eastern Europe. Croatians think that the social position of women today is worse than in the former regime; in this, women are more critical than men, particularly the well-educated women, working outside the home (modernists). Those who nevertheless do believe that the position of women today is better than it used to be, make a smaller group; they believe that a woman's place is primarily in the home, that the Church should have a decisive say in the position of women, that women are not born for politics, and that pro-choice attitudes should not be tolerated. Women should resolve their dissatisfaction with their lives and social position by choosing either the modern or the traditional variant, or a middle path, which has been suggested by the logic of the newly-created living conditions.